

Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij

's-Gravenhage, 19 mei 2009

Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij

Onderstaande partijen constateren dat een duurzame productie en consumptie van voedingsmiddelen een gedeelde verantwoordelijkheid is van alle betrokken partijen: de keten van producent tot en met consument alsmede de maatschappelijke organisaties en de overheden.

Onderstaande partijen voelen daarom de noodzaak van een in alle opzichten duurzame veehouderij in Nederland met een breed draagvlak in de samenleving. Dan bedoelen wij een veehouderij die met behoud van concurrentiekracht, produceert met respect voor mens, dier, milieu en omgeving inclusief de effecten van de Nederlandse veehouderij elders in de wereld.

We erkennen dat duurzaamheid een dynamisch begrip is dat zich voortdurend aanpast aan nieuwe maatschappelijke inzichten. De komende 15 jaar bereiken we concrete resultaten op de volgende 6 speerpunten:

1. Systeeminnovaties: een samenhangend pakket van vernieuwingen;
2. Welzijn en gezondheid van dieren: de kwaliteit van leven van dieren;
3. Maatschappelijke inpassing: de aansluiting bij wensen en ideeën van de maatschappij;
4. Energie, milieu en klimaat: heeft betrekking op de effecten die de veehouderij hierop heeft;
5. Markt en ondernemerschap: heeft betrekking op het economisch perspectief van ondernemers;
6. Verantwoord consumeren: heeft betrekking op het gedrag van consumenten.

Wij erkennen dat goede samenwerking kan helpen om dit proces te versnellen. Ieder zal vanuit de eigen rol en verantwoordelijkheid een maximale bijdrage leveren om dit te realiseren. We richten daartoe samen een proces in om de ontwikkelingsrichting te borgen, om elkaar aan te spreken op verantwoordelijkheden en om elkaar in onze gezamenlijke ambitie te versterken. Onze inzet is om kansen te grijpen en innovatieve ontwikkelingen te ondersteunen van de creatieve beginfase tot en met de uitrol in de praktijk.

Voor elk van de bovengenoemde speerpunten zien wij een of meer uitdagingen. Wij constateren dat hiervoor deels initiatieven lopen of in ontwikkeling zijn. Met deze ondertekening verbinden we ons aan de genoemde speerpunten en uitdagingen. Via een open en dynamisch proces nemen we de verantwoordelijkheid op ons om:

- o deze speerpunten en uitdagingen samen te concretiseren;
- o op korte termijn aan de hand van het bijgaand overzicht van initiatieven (bijlage 1) vast te stellen welke aanvullende acties nodig zijn en welke instrumenten we verder willen uitbouwen;
- o de daarvoor benodigde partijen, individuen en de eigen achterban te motiveren en ondersteunen om een bijdrage te leveren aan het versnellen van het proces van verduurzaming;
- o de voortgang op de hierboven genoemde acties 1 tot 2 keer per jaar aan de orde te stellen in bestuurlijk overleg (eerste bestuurlijk overleg: januari 2010)
- o de voortgang te monitoren (eerste moment: mei 2010) en het proces te evalueren (eerste moment: mei 2011)

De uitdagingen

De speerpunten zijn vertaald in de volgende uitdagingen waaraan de betrokken partijen -binnen hun eigen invloedssfeer- een bijdrage zullen leveren:

1. Systeeminnovaties

a. Integraal duurzame houderijsystemen

Uitdaging

- 5% integraal duurzame stallen in 2011 en perspectief op grootschalige toepassing daarna.
- Herontwerp/nieuwe ontwerpen van stal- en houderijsystemen gericht op forse stappen voorwaarts voor dierenwelzijn (natuurlijk gedrag), milieu (minimale emissie), diergezondheid en energieverbruik, landschappelijke inpassing. Voortgang op het totaal moet in evenwicht zijn met de voortgang op individuele aspecten.
- Verankering van nieuwe concepten door de praktijk.

2. Welzijn en gezondheid van dieren

a. Im- en export van levende dieren en lange afstandstransporten

Uitdaging

- Slachtdieren worden dicht bij de productielocatie geslacht onder voorwaarde dat marktwerking geborgd blijft.
- Kwalitatief verantwoord transport. Het transport vindt plaats conform een gewaarborgd kwaliteitssysteem.
- Kansen benutten in nabije markten (export biggen, import nuchtere kalveren)

b. Natuurlijk gedrag en ingrepen

Uitdaging

- Dieren vertonen natuurlijk gedrag in houderijen.
- Geen ingrepen meer (excl. wettelijk verplichte).

c. Van dierziektenbestrijding naar gezonde dieren

Uitdaging

- Houderij en fokkerij biedt ondersteuning aan weerstand van het dier. Dieren groeien gezond op.
- Inzet op selectief, beperkt en curatief diergeneesmiddelengebruik, incl antibiotica
- Maatschappelijk aanvaardbare methoden voor de noodzakelijk resterende dierziektenbestrijding, waaronder oplossingen voor welzijnsproblemen als gevolg van blokkades van bedrijven bij dierziektebestrijding.
- Slimme vaccinatie en behandelssystemen met waarborgen voor de afzet van producten van gevaccineerde dieren.

3. Maatschappelijke inpassing

a. Interactie veehouder/burger en landschappelijke inpassing

Uitdaging

- Transparante productie: de burger heeft zicht op en kennis van de voor productie gehouden dieren. De boer heeft weer een gezicht voor burgers
- Nieuw te bouwen bedrijven zijn landschappelijk ingepast

4. Energie, milieu en klimaat

a. Voer-mest kringloop

Uitdaging

- Zoveel mogelijk sluiten voer-mest kringloop op bedrijfs-, nationaal of Noordwest-Europees niveau
- Maximale benutting van mineralen uit dierlijke mest als meststoffen door mest te bewerken/verwerken, zie uitdagingen uit convenant Schoon en Zuinig.

b. Diervoeder(grondstoffen) op duurzame wijze geproduceerd

Uitdaging

- Verder werken aan verduurzaming van diervoeder(grondstoffen)

c. Klimaat (duurzame energieproductie, reductie van energiebruik en broeikasgassen)

Uitdaging

- Maximale inzet op productie van duurzame energie door veehouderij uit biomassa, wind en zon. Uitdagingen (inclusief die voor reductie van energiegebruik en broeikasgassen) zijn gekwantificeerd in het Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren.

d. Minimale emissies naar milieu (ammoniak, geur, fijn stof, broeikasgassen)

Uitdaging

- Veehouderij die produceert met minimale verliezen van stikstofverbindingen (nitraat naar bodem en grondwater; ammoniak naar de lucht), fosfaat (naar het water), broeikasgassen (minder lachgas en methaan) en andere verontreinigingen (o.a. zware metalen en geneesmiddelen naar bodem en water; fijn stof naar de lucht) naar het milieu.

5. Markt en ondernemerschap

a. Kansen grijpen

Uitdaging

- De keten van producent tot en met consument associeert duurzaamheid met kansen en slim ondernemerschap. Verduurzaming is onderdeel van ondernemerschap.
- De Nederlandse veehouderij heeft door duurzame en concurrerende productie een leidende positie in de Europese markt.

6. Verantwoord consumeren

a. Marktontwikkeling Duurzame Dierlijke producten

Uitdaging

- Beoogd wordt het aanbod van duurzame dierlijke producten -met een focus op dierenwelzijn- te stimuleren door bestaande initiatieven op te laten schalen en nieuwe private initiatieven te laten ontwikkelen. Dit moet leiden tot meer keuzemogelijkheden voor consumenten bij de aankoop van dierlijke producten.

b. Stimuleren van duurzaam consumptiegedrag.

c. Consumptie van dierlijke eiwitten

Uitdaging

- Consumptie van dierlijke eiwitten past binnen een verantwoord consumptiepatroon.

's-Gravenhage, 19 mei 2009

De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Mevr. G. Verburg

Bedrijfsleven

De vereniging LTO Nederland

Dhr. A.J. Maat

De Centrale Organisatie voor de Vleessector (COV)

Dhr. W.H.J.M. van Pelt

De Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO)

Dhr. C.H. Wantenaar

De Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie (Nevedi)

Dhr. H.W.C.M. Flipsen

De Rabobank Nederland

Dhr. D. Duijzer

Maatschappelijke organisaties

Stichting Natuur en Milieu

Mevr. M. de Rijk

De Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren (Dierenbescherming)

Dhr. F.C. Dales

Bijlage 1 De initiatieven en instrumenten

Met deze initiatieven leveren de betrokken partijen ieder binnen hun eigen invloedssfeer een bijdrage aan een duurzame veehouderij

Convenanten en vergelijkbare afspraken

Door deze en andere partijen zijn eerder al op een aantal terreinen in convenanten nadere afspraken gemaakt en vastgelegd. Dit betreft de volgende convenanten:

1. Convenant schone en zuinige agrosectoren

Ondertekenaars: onder meer LTO, Nevedi, NZO en de ministeries van LNV, EZ en Fin

2. Convenant Antibiotica resistentie

Ondertekenaars: LTO, NVV, NOP, NVP, NZO, COV, Nepluvi, KNMvD, Nevedi, PPE, PVV, SKV

3. Convenant Marktontwikkeling Verduurzaming Dierlijke Producten

Ondertekenaars: LNV, LTO, COV, Nepluvi, Anevei, Veneca, CBL, Dierenbescherming

4. Convenant Marktontwikkeling Biologische Landbouw

Ondertekenaars: LNV, LTO, FNLI, CBL, Rabobank, Tiodos-bank, Biologica, Veneca, PBS, VBP

5. Afspraken ingrepen

a. Verklaring van Noordwijk: 2015 stoppen castreren beerbiggen

Ondertekenaars: COV, LTO, CBL, NVV

b. Wettelijke aanscherping ingrepen bij pluimvee per 2011 (o.a. snavelkappen)

c. Maximaal twee ingrepen t.b.v. identificatie bij fokzeugen per 2012

Concrete initiatieven en instrumenten per speerpunt

1. **Systeeminnovaties**

a. Integraal duurzame houderijsystemen

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar

Alle/overige sectoren

Het Rijk/ministerie van LNV:

Het ontwerpen van duurzame houderijsystemen en de verankering daarvan in de praktijk is allereerst een verantwoordelijkheid van de sector zelf. Het Rijk/ministerie van LNV kan daarbij faciliteren met onder meer subsidieregelingen en onderzoek:

- Bestaande subsidieregelingen:
  - Investeringsregeling integraal duurzame stallen.
  - Regeling (Samenwerking bij) innovatie.
  - Demonstratieregeling Veehouderij.
  - Innovatievouchers. (i.s.m. ministerie EZ)
  - Borgstellingsfonds/garantstellingsregeling
  - Milieuinvesteringsaftrek (MIA) en Willekeurige afschrijving milieu-investeringen (Vamil) voor stallen die voldoen aan de Maatlat duurzame veehouderij. Trekker: VROM en LNV.
  - Regeling praktijknetwerken, waarmee o.a. netwerken rondom innovatieve boegbeelden gefaciliteerd kunnen worden.
- Kennisontwikkeling en onderzoek:
  - Herontwerptrajecten voor de vleeskuikenketen, de legpluimveehouderij, varkenshouderij
  - Follow-up Kracht van Koeien door verankering in de praktijk
  - Kennisontwikkeling in de biologische pluimvee-, varkens- en melkveehouderij door financiering van Bioconnect.
- LNV werkt aan aanpassing en uitbreiding van bestaande regelingen:
  - In het kader van het aanvullend Beleidsakkoord is voor 2009 en 2010 € 10 mln per jaar extra toegezegd voor duurzame stallen. Dit zal beschikbaar worden gesteld via de Investeringsregeling integraal duurzame stallen. Op dit moment wordt onderzocht of de subsidievoorwaarden aangepast kunnen worden om investeringen in integraal duurzame stallen de komende jaren te versnellen.

<ul style="list-style-type: none"> ○ Aanvullend beleidsakkoord heeft het kabinet voor 2009 en 2010 € 30 mln per jaar extra toegezegd voor de MIA/Vamil. Dit komt voor een deel ten goede aan integraal duurzame stallen. ● Tevens wordt de mogelijkheid van nieuwe instrumenten en regelingen onderzocht: <ul style="list-style-type: none"> ○ Onderzoek naar de mogelijkheden voor het uitschrijven van een SBIR-tender voor integraal duurzame stallen. Resultaten van de herontwerptrajecten en eigen ideeën van veehouders en ketenpartijen kunnen via dit instrument worden doorontwikkeld, uitgetest in de praktijk en vervolgens worden vermarkt. ○ Het verruimen van de garantstellings-mogelijkheden voor risicovolle investeringen in nieuwe integraal duurzame stallen (garantstellingsregeling van de Regeling LNV-subsidies). ○ Onderzoek naar de mogelijkheden van een risicokapitaalfonds voor systeeminnovaties. ○ Onderzocht wordt of een deel van de middelen uit artikel 68 GLB ingezet kunnen worden voor de ondersteuning van investeringen in integraal duurzame stallen. ○ Verruiming van de proefstalregeling in de Regeling Ammoniak en Veehouderij. (Trekker: VROM)
Melkveehouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● PZ Project: Vermindering ammoniakemissie uit melkveestallen met behoud van dierenwelzijn <p><u>NZO en LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Courage: Cowfortable; ontwerp van de opvolger van de ligboxenstal: koevriendelijker, schoner en fraaier ● Duurzame zuivelketen, thema Koe centraal: bestaande projecten kanaliseren. Plan van aanpak voor een integraal duurzaam stalsysteem en verdere uitrol naar de praktijk. In 2015 is de huisvesting aangepast aan de biologische behoeften van de koe in samenhang met andere duurzaamheidseisen. ● Caring Dairy Initiatief CONO: duurzamer produceren van melk in het Caring Dairy-programma, of in het Nederlands 'Zuivel met Zorg'. Richt zich op een evenwicht tussen een economisch gezond boerenbedrijf, een gezonde balans tussen werk en privé voor de boer, gezonde en tevreden koeien en landschap en milieu in en om de melkveehouderij.
Pluimveehouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Rondeel (legpluimvee) ● Patio (pluimveevleeskuikens)
Varkenshouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Comfortclass, gericht op vleesvarkens, ontwikkeling samen met onder andere de Dierenbescherming. ● Ontwerptraject VarKansen, waarbij LTO participeert in stuurgroep en ontwerpfase en zorgt voor verankering en communicatie ● Bewust groepshuisvesting kiezen 2013 (Netwerken) LTO met LNV en Dierenbescherming initiatiefnemen ● Strostallen voor zeugen ● Concept Familiestal varkens ● Canadese strooiselstal

2. Welzijn en gezondheid van dieren

a. Im- en export van levende dieren en lange afstandstransporten

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<p><u>Het Rijk/ministerie van LNV:</u> Binnen het beleid is de nota dierenwelzijn hierbij het uitgangspunt. In dit verband wordt onder meer gewerkt aan een plan van aanpak voor alternatieven voor lange -afstandstransporten voor levende slachtdieren en herziening van de transportverordening.</p> <p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Ontwikkeling keurmerk Dierwaardig vervoer koppelen/opnemen in kwaliteitssysteem, ketenpartijen vooral aan zet om dit in te vullen, LTO stimuleert.

2. Welzijn en gezondheid van dieren

b. Natuurlijk gedrag en ingrepen

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<p><u>Het Rijk/ministerie van LNV:</u> Binnen het beleid is de nota dierenwelzijn hierbij het uitgangspunt. Ook wordt gewerkt aan een vergroot aanbod van duurzame dierlijke producten (zie ook punt 6). Met de eerder genoemde systeeminnovaties wordt erop ingezet om eisen van dierenwelzijn (natuurlijk gedrag en voorkomen toepassen ingrepen) te integreren met thema's als milieu, diergezondheid en het economisch perspectief voor ondernemers.</p> <p><u>Dierenbescherming:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Beter Leven Kenmerk, zie uitdaging 6b. <p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Europees project welfare Quality, betrokkenheid vanuit LTO vooral via Copa-Cogeca
Melkveehouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• PZ-onderzoek: Bodems voor vrijloopstallen
• PZ-onderzoek: Duurzame Daken (o.a. ventilatie, temperatuurregeling)
• PZ -onderzoek: Continue welzijnsmonitoring Melkvee
• PZ-onderzoek: Hoornloze koeien
• Project Familiestel (kalf bij de koe) <p><u>NZO en LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Welzijn melkvee meten. Implementatie welzijnswijzer melkvee. Assessment en benchmarking op bedrijfsniveau. Continue welzijnsmonitor, Ontwikkeling data-analyse dierenwelzijnskenmerken.
• Duurzame zuivelketen: onderdeel Koe Centraal
• Courage: project Koeientuin; nieuw stalontwerp.
Pluimveehouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Plan van aanpak ingrepen. 5-jarig onderzoek (afgerond in 2011) naar het voorkomen en overbodig maken van ingrepen
• Quality time stal: systeem waarbij moe derdieren gedurende een deel van de dag worden gescheiden van de hanen om het natuurlijk paargedrag te bevorderen.
Varkenshouderij

<u>Onder meer COV en LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> Betrokken bij Verklaring van Noordwijk Vanaf 19 januari 2009 is het verdoofd castreren opgenomen in de inkoopvoorwaarden van de varkensslachterijen. Inning verdovingstoelage en afdracht vindt plaats door slachterijen en uitsnijderijen aan een daartoe opgericht fonds ter financiering van apparatuur voor varkenshouders. Tot 2015 is de vleessector participant en mede financier voor ondersteunend onderzoek. De begrote kosten daarvoor bedragen in totaal € 7,5 miljoen. Vanaf 2015: stoppen met castreren.
Paardenhouderij
<u>Onder meer LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> Plan van Aanpak Dierenwelzijn van de Sectorraad Paarden <ul style="list-style-type: none"> Voor augustus 2009 actie/uitvoeringsplan klaar Onderzoeken Welzijnsmonitor paardenhouderij, Handboek huisvesting paarden en Dagprogramma paard opgestart. (LTO, FNHO, Dierenbescherming)
Rundvleesproductie
<u>Onder meer LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> Natuurlijk geboorteverloop bij dikbilrundersen ter voorkoming van keizersneden.

2. Welzijn en gezondheid van dieren

c. Van dierziektenbestrijding naar gezonde dieren

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<u>Het Rijk/ministerie van LNV:</u> Binnen het beleid is de Nationale Agenda Diergezondheid hierbij het uitgangspunt. Voor de langetermijn spelen onder meer de volgende aandachtspunten: opkomende ziektes, natuurlijke weerstand, de structuur van de veehouderij, bedrijfsgebonden diergezondheidsproblemen, monitoring, preventie en vaccinatie.
<u>LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> Project Zicht op gezonde dieren (LTO, KNMvD)
<u>COV:</u> <ul style="list-style-type: none"> Uitvoering Convenant Antibioticaresistentie door de sectoren
Melkveehouderij
<u>LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> Courage: Weerbaar vee; is natuurlijke weerstand het nieuwe navigatiemiddel naar een gezondere veestapel? UGCN (uiergezondheid): uier gezondheidscentrum Nederland; keten breed initiatief (lopend) om proactief te werken aan optimale uiergezondheid. Ook betrokkenheid Gezondheidsdienst voor Dieren) PZ project Efficient, transparant en duurzaam medicijngebruik Aanpak Para-tbc en salmonella op melkveebedrijven
Pluimveehouderij
<u>LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> Markervaccinontwikkeling AI (suggestie)
Varkenshouderij
<u>LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> Reductie van antibioticagebruik via terugdringen van streptococce problemen op varkenshouderijbedrijven Ontwikkelen van bestrijdings- en uitroeiingstrategie MRSA in varkensketen (Bactopath)

- Programma Hoge gezondheid varkens. De sector financiert en is inhoudelijk betrokken bij een breed programma (participanten ASG en GD) gericht op bereiken van hoge gezondheidstatus bedrijven en SPF status.
- Monitoren en snelle signalering. LTO werkt in breder verband aan nieuwe methoden van monitoren en snelle signalering. Hiervoor draait nu een project uitgevoerd door GD onderbegeleiding van LTO, NVV en KNMvD
- Opzetten database antibioticagebruik en masterplan antibioticaresistentie varkenshouderij

3. Maatschappelijke inpassing

a. Interactie veehouder/burger en landschappelijke inpassing

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<p><u>Het Rijk/ministerie van LNV</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het Rijk/ministerie van LNV zet hierbij onder meer in op het informeren van burgers en consumenten, onder meer via het Voedingscentrum en Smaaklessen. Met de Taskforce Multifunctionele landbouw stimuleert LNV dat burgers zicht krijgen op voor productie gehouden dieren. Voorbeelden hiervan zijn boerderijeducatie (schoolkinderen), zorglandbouw, verkoop van streekproducten, voorzover dit op een veehouderijbedrijf plaatsvindt. • Voor het verbeteren van de landschappelijke inpassing zet LNV onder meer in op het ontwikkelen van nieuwe ideeën. LNV zal de Rijksbouwmeester en Rijksadviseur voor het Landschap vragen om in 2009 concrete suggesties te presenteren voor streekeigen bouwen in landelijk gebied. <p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Campagne Nederland bloeit (LTO) • Open dagen en excursies schoolgroepen • Projecten rondom inpassing stallen in landschap • Lespakketten voor (basis) Onderwijs (bijvoorbeeld lespakket 'Van fok tot kok')
Melkveehouderij
<p><u>LTO en NZO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Weidegang initiatieven via project Koe en Wij, inbreng in de stichting weidegang en via Merkmelk zuivel. Verder planvorming om te beoordelen hoe hier verder invulling aan kan worden gegeven.
Pluimveehouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Skyboxen in stallen • Landschappelijke inpassing in combinatie met fijnstofreductie (suggestie) • Communicatie met burger en consument via projecten Kip Kiplekker en Blij met Ei
Varkenshouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Imagocampagne varkenshouderij • Zichtstallen • Stap in de Stal: weekeinde van het varken: 12 en 13 september • Lespakketten voor het onderwijs • Meedoen in het digitale schoolbord • Project inpassing stallen in landschap • Varkensboerderij in/nabij de stad • Sites met voorlichting over de varkenshouderij: www.devarkenshouder.nl en

4. Energie, milieu en klimaat

a. Voer-mest kringloop

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<u>Het Rijk/ministerie van LNV</u> <ul style="list-style-type: none">
• Dit is een complex thema dat nadere concretisering en een lange adem vereist. LNV heeft onder meer onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheden voor de teelt van sojavervangers in Noordwest-Europa. Ook verkent LNV aan welke voorwaarden een voer-mest kringloop zal moeten voldoen. De eerstkomende periode zet LNV in dit verband in op het vaststellen van een kennisagenda. Dit zal de kennis moeten opleveren voor het formuleren van beleidsopties. Hierbij kan onder meer worden geleerd van de ervaringen uit de biologische landbouw (o.a. themawerkgroep bodemvruchtbaarheid).
• LNV zal eveneens de urgentie van duurzame toepassing van diermelen in diervoeders onder de aandacht brengen van de Europese Commissie. Hierbij dient de bescherming van volks- en diergezondheid gewaardborgd te zijn. <p><u>Nevedi:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Instelling van een taskforce voer-mest kringloop met medewerking van LTO en LNV. <p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Project SPADE, gericht op bodem en bemesting. LTO actief betrokken bij opzet en uitvoering.
Melkveehouderij
<p><u>LTO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• PZ-onderzoek Koeien en Kansen
• Project Pilots mineralenconcentraat
• Project Beter benutten door dik en dun <p><u>LTO en NZO:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Courage: susteine uit biogas; onderzoek naar de haalbaarheid van de productie van hoogwaardig eiwit op basis van biogas.

4. Energie, milieu en klimaat

b. Diervoeder(grondstoffen) op duurzame wijze geproduceerd

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<u>Het Rijk/ministerie van LNV</u> <ul style="list-style-type: none">
• Dit is primair een verantwoordelijkheid van het (internationale) bedrijfsleven. LNV faciliteert deze uitdaging door het leveren van financiële steun aan de zogenaamde Round Tables (met name Round Table on Responsible Soy). Deze hebben als taak om duurzaamheidscriteria vast te stellen voor bulkgrondstoffen (w.o soja) en de opzet en implementatie van een standaard voor certificering.
• LNV zet zich tevens in voor een eenduidige internationale standaard voor een life-cycle analysis methodiek voor landbouwproducten. <p><u>Nevedi:</u></p> <ul style="list-style-type: none">
• Verder werken aan verduurzaming grondstofstromen
• Nevedi is samen met Productschap MVO secretariaatsvoerder van de Task Force Duurzame Soja.

- Nevedi heeft met andere partijen een nieuwe Stichting opgericht die zich bezig houdt met inkoop van soja die gecertificeerd is, doelstelling op dit moment is om te garanderen dat de soja die via dit programma loopt niet afkomstig is van recent illegaal ontbost gebied.
- Lopend onderzoek naar de beschikbaarheid van non-gmo soja, waarbij aandacht wordt besteed aan de sociaal-economische aspecten. Dit onderzoek wordt begin juni 2009 opgeleverd door het LEI.
- Nevedi heeft het Productschap Diervoeder (PDV) opdracht gegeven kennis te ontwikkelen op het gebied van een Carbon footprint. Het uiteindelijke doel is om een rekenmodel te ontwikkelen dat ook toepasbaar is voor de bedrijven in de diervoedersector. In dit licht is een projectplan opgesteld voor het realiseren van een interactief rekenmodel voor het verzamelen van kennis en feiten over de beschikbare methoden om de koolstof-uitstoot in ketens te bepalen. De koolstofproductie (Carbon footprint) in de gehele diervoederketen vanaf teelt tot aan vervoeding wordt daarin meegenomen. In het projectplan is duidelijk voorzien in afstemming met andere sectoren aan het begin en eind van de diervoederketen in de tweede helft van dit jaar.
- Nevedi heeft een project lopen op het gebied van duurzame logistiek, doel is het aantal gereden kilometers te verlagen.

Nevedi en LTO:

- Diervoeder: CO2 footprint diervoederketen (met de betrokken partijen binnen PDV).
- Deelname aan Round Table on Responsible Soy
- Onderzoek naar de mogelijkheid van implementatie van siloinhoudmeetsysteem.
Betrokkenen: (Silfit) Partijen, ministerie LNV

Melkveehouderij

NZO:

Zuivelindustrie: merkmelk en inkoop duurzame soja

4 Energie, milieu en klimaat

c. Klimaat (duurzame energieproductie, reductie van energiegebruik en broeikasgassen)

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar

Alle/overige sectoren

Het Rijk/ministerie van LNV

- Uitgangspunt voor het Rijk/ministerie van LNV is hierbij het Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren. LNV stimuleert initiatieven die het bedrijfsleven oppakt.

Convenantpartijen Schone en Zuinige Agrosectoren:

- Werkplannen melkveehouderij, pluimveehouderij, varkenshouderij

LTO:

- Meerdere projecten op gebied van vergisting
- Proefprojecten gericht op gebruik digestaat als kunstmestvervanger

Nevedi:

- Nevedi is in het kader van het convenant Schone en Zuinige agrosectoren bezig met inventarisatie naar aanleiding van onderzoeksvoorstel (vanuit ministerie) naar methaanemissiereductie. Vanuit dit convenant overweegt Nevedi (nu bezig met inventarisatie mogelijkheid tot aansluiting) bij MJA-3.

COV:

- Uitvoering convenant MJA-3. Senter Novem en de branche (groot aantal slachterijen, uitsnijderen en verwerkende industrie) streven naar een energie-efficiency van 30% te bereiken in de periode 2005 tot 2020. COV hecht daarbij aan de betrokkenheid vanuit Senter Novem.

Melkveehouderij
<u>LTO en NZO:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Courage: Naar een energieneutrale zuivelketen; is het mogelijk om de hele zuivelkolom klimaatneutraal te maken? Ja, door covergisting met teruglevering aan het aardgasnet. • Energie neutrale Zuivelketen: Melkveehouderij en zuivelindustrie voorzien in 2020 in eigen energiebehoefte 26,3 PJ/jaar. • Courage: Fotonenboer; verkenning van een nieuwe methode om elektriciteit op te slaan en haar perspectief voor de agrosector. • Duurzame Zuivelketen: Werkgroep Biodiversiteit

4. Energie, milieu en klimaat

d. Minimale emissies naar milieu

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<u>Het Rijk/ministerie van LNV</u> <ul style="list-style-type: none"> • Het milieubeleid voor de veehouderij bestaat voor een belangrijk gedeelte uit wet- en regelgeving. Daarnaast stimuleert het Rijk/ministerie van LNV bovenwettelijke inspanningen, door onder meer het fiscaal stimuleren van milieuvriendelijke stallen met de MIA/Vamil en het subsidiëren van luchtwassers. Tevens lopen er enkele gerichte programma's zoals het Programma Luchtwassers (VROM / LNV) met een bijbehorende investeringsregeling; het Actieplan Ammoniak; het Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit en het stimuleren van mestverwerking. LNV zet ook in op onderzoek, bijvoorbeeld naar de mogelijkheden voor milieusturing bij het loslaten van het melkquotum en dierrechten. <p><u>Sectoren:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de emissie van broeikasgassen wordt verwezen naar onderdeel 4c dat verband houdt met het Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren <p><u>Nevedi:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nevedi besteedt aandacht aan het in kaart brengen van de mineralenproblematiek en het inventariseren van de knelpunten voor de gehele dierlijke productiekolom. Nevedi vindt dat nadere verheldering hierover nodig is. Hiervoor heeft Nevedi recent een onderzoeksvraag uitgezet met de vraag of en hoe de aanvoer van mineralen op het veehouderijbedrijf op een economisch en diervriendelijk verantwoorde wijze verder naar beneden kan worden gebracht, in eerste instantie wordt daarbij naar varkensvoer gekeken. • Nader onderzoek mineralen (P, Cu, Zn) en andere emissies zoals methaan. Mogelijke betrokkenen: LTO en Nevedi
Pluimveehouderij
<u>LTO:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Terra Sea stal vleeskuikenbedrijven (reductie energieverbruik, klimaatbeheersing en emissiereductie van luchtvervuilende stoffen)

5. Markt en ondernemerschap

a. Kansen grijpen

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<u>Het Rijk/ministerie van LNV</u> <ul style="list-style-type: none">
• Dit is primair een verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven. LNV zet hierop in met de bestaande subsidieregelingen. Voor deze regelingen komt de komende periode extra geld beschikbaar, zie ook 1a.
• Het komend jaar besteedt LNV extra aandacht aan deze regelingen om de bekendheid hiervan bij ondernemers in de veehouderijketen te vergroten.
• LNV concretiseert de stimulansen voor een duurzame veehouderij via art. 68 en het Plattelands-ontwikkelingsprogramma (POP) 2007-2013.
• LNV onderzoekt de mogelijkheden voor een project met ondernemers (onder meer veehouders) waarbij de relatie inzichtelijk wordt gemaakt tussen duurzaamheidsinvesteringen en de effecten op profit en technische resultaten.
Melkveehouderij
<u>LTO en NZO:</u> <ul style="list-style-type: none">
• Courage: Kleurrijke melk; een fantasierijk essay over de vele mogelijkheden om meerwaarde uit melk te halen

6. Verantwoord consumeren

a. Marktontwikkeling Verduurzaming dierlijke producten

b. Stimuleren van duurzaam consumptiegedrag.

c. Consumptie van dierlijke eiwitten

Overzicht van initiatieven en instrumenten per sector en per ondertekenaar
Alle/overige sectoren
<u>Het Rijk/ministerie van LNV:</u> <ul style="list-style-type: none">
• LNV werkt in dit verband aan een Nota Duurzaam Voedsel. Deze zal als uitgangspunt dienen voor het voedselbeleid voor de komende jaren. Het stimuleren van duurzaam consumptiegedrag is hierbinnen een belangrijk aandachtspunt.
• Dit doet de overheid enerzijds door in te zetten op bewustere consumenten via onder meer het Voedingscentrum.
• Het andere spoor is het aanbod van duurzame producten. Het aanbod wordt bepaald door de marktpartijen. Hiervoor wordt verwezen naar de afspraken in het Convenant Marktontwikkeling Verduurzaming dierlijke producten. LNV draagt hier 1 mln per jaar (2009-2011) aan bij voor onder meer haalbaarheidsonderzoek; mogelijk wordt dit aangevuld met budget uit art. 68 (tussensegment / aanpassen management) en een bewustwordingscampagne. Tevens werkt LNV aan de oprichting van een Platform Verduurzaming Voedsel met als doel het aanbod van duurzaam voedsel te vergroten.
• Binnen het Programma Duurzame Voedselsystemen werkt LNV samen met de ministeries van OS en VROM aan een beleidsagenda, onderzoek naar consumptiepatronen en innovatie in eiwitketens. De inzet daarbij is het stimuleren van de consumptie van duurzame dierlijke eiwitten en duurzame alternatieven hiervoor. Tevens wordt gewerkt aan een transitie richting duurzame eiwitconsumptie op lange termijn.
<u>Dierenbescherming:</u> <ul style="list-style-type: none">
• Verbreding Beter Leven Kenmerk. Door bewustwording en gedragsverandering bij consumenten wordt het welzijn van een deel van de dieren verbeterd.
Pluimveehouderij

LTO:

- Volwaard kip

Varkenshouderij

LTO:

- Biologische varkenshouderij
- Milieukeur varkenshouderij
- Afzet concept Canadese Stooiselstal (ster dierenbescherming)
- Verschillende streekproducten en speciale concepten zoals Livar etc.
- Aanzet voor breed tussensegment